

УДК: 821.512.154
DOI: 10.35254/bsu/2023.65.30

Жороева Н.
К. Карасаев атындагы БМУ

ЖООМАРТ БӨКӨМБАЕВДИН АКЫНДЫК ЧЕБЕРЧИЛИГИНИН КАЛЫПТАНЫШЫ

Кыскача мазмуну: Ар бир эле чыгармачыл инсандын, акын болобу, жазуучу болобу, өзүнө тиешелүү стили, өзгөчөлүгү, чеберчилиги болгон сыяктуу эле, кыргыз жазма профессионал адабиятынын негиз салычууларынын бири –Жоомарт Бөкөмбаевдин да акындык чеберчилиги, өзгөчөлүгү, стили бар. Акындын чыгармачылык бөтөнчөлүктөрү, өсүш эволюциясы сыпатталып, чыгармачылык калыптанышына орус поэзиясынын, классик акындардын таасири арбын тийгенине көбүрөөк басым жасалат, асыресе фольклор менен катар жазма адабияттын салттары алгачкы ырларынан дароо байкалары белгиленет. Аталган макалада акындын акындык чеберчилигинин деңгээли, башка акындардан өзгөчөлүгү, айырмачылыгы бир топ адабиятчы, окумуштуу, изилдөөчүлөр: Б. Керимжанова, А. Садыков, К. Кулиев, С. Фиксин, К. Кудайбергенов, С. Урманбетовдордун акын жөнүндөгү айткан ой-пикирлери, берген баасынын негизинде Ж. Бөкөмбаевдин акындык чеберчилигинин калыптанышы иликтенип анализге алынат.

Түйүндүү сөздөр: стиль, поэтика, поэзия, ыр, поэма, элдик поэзия, элдик оозеки чыгармачылык, манера, төкмө акын, профессионал адабият, текст, уйкаштык, мотив, реалисттик поэзия, ассонанс, аллитерация, форма, мазмун.

Жороева Н.
БГУ имени К.Карасаева

СТАНОВЛЕНИЕ ПОЭТИЧЕСКОГО МАСТЕРСТВА ДЖООМАРТА БОКОМБАЕВА

Аннотация: Как у каждого творческого человека, пусть то поэт или писатель, есть свой стиль, специфика, умение, так и у одного из основоположников кыргызской письменной профессиональной литературы –Джоомарта Бокомбаева-есть поэтическое мастерство, свой стиль. Описываются творческие особенности поэта, его эволюция в росте, все больше акцентируется влияние русской поэзии, поэтов-классиков на формирование творчества, отмечается, что наряду с фольклором с ранних стихотворений сразу прослеживаются традиции письменной литературы. В данной статье рассматривается уровень поэтического мастерства поэта, его отличия от других поэтов, ряд литературоведов, ученых, исследователей: Б. Керимжанова, А. Садыков, К. Кулиев, С. Фиксин, К. Кудайбергенов, С.Урманбетовых мнения о поэте, основанные на их оценке и др. изучается и анализируется становление поэтического искусства Ж. Бокомбаева.

Ключевые слова: стиль, поэтика, поэзия, песня, поэма, народная поэзия, народное устное творчество, манера, литейный поэт, профессиональная литература, текст, рифма, мотив, реалистическая поэзия, ассонанс, аллитерация, форма, содержание.

Zhoroeva N.
BSU named after K. Karasaev

THE FORMATION OF THE POETIC SKILL OF JOOMART BOKONBAYEV

Abstract: Just as every creative person, let it be a poet or a writer, has his own style, specificity, skill, so one of the founders of the Kyrgyz written professional literature – Joomart Bokombayev - has poetic skill, his own style. The author describes the creative features of the poet, his evolution in growth, the influence of Russian poetry and classical poets on the formation of creativity is increasingly emphasized, it is noted that along with folklore, the traditions of written literature are immediately traced from the early poems. This article examines the level of poetic skill of the poet, his differences from other poets, a number of literary critics, scientists, researchers: B. Kerimzhanova, A. Sadykov, K. Kuliyeu, S. Fixin, K. Kudaibergenov, S. Urmanbetov opinions about the poet based on their assessment, etc. the formation of the poetic art of is studied and analyzed. Zh. Bokombaeva.

Keywords: style, poetics, poetry, song, poem, folk poetry, folk oral creativity, manner, foundry poet, professional literature, text, rhyme, motive, realistic poetry, assonance, alliteration, form, content.

1950-жылдары Ж. Бөкөнбаевдин чыгармачылыгын изилдөө иштери күч алып, ошол кезде белгилүү адабиятчы, окумуштуу Б. Керимжанова «Акындын чыгармачылык жолу» аттуу изилдөө эмгегин жарыялаган. Ж. Бөкөнбаевдин өмүрү жана чыгармачылыгына өз мезгилинин көз карашы, мезгил талабына ылайык кыйла сергек талдаган автордун бүтүмдөрү, алдыга жайган пикир-сунуштары кийинки эмгектерде толукталып, классиктин өзүнчөлүгү катары сыпатталып келди. Б. Керимжанова Ж. Бөкөнбаевди башка каламдаштарынан айырмалап турган белгикасиеттер мына буларды көрсөткөн: «Жоомарттын мүнөзүндөгү улуу өзгөчөлүк Родинаны, элин чын жүрөктөн берилип сүйгөндүгү, андай патриоттук сүйүү сезими айрыкча Ата Мекендик согуш мезгилиндеги жазылган чыгармаларынын каармандары – ченемсиз зор патриоттук духка толгон каармандар. Күчтүү сезимдерди берүү акындык талантты талап кылары белгилүү. Сөздүн ташка тамга баскандай тактыгы, алмаздай курчтугу чоң мааниге ээ. Жоомарттын ырларынан ошондой сапаттар терең орун алган», - деп белгилеген. [Керимжанова Б. 1960, 17-б]

Албетте, Ж. Бөкөнбаевдин акындык өзгөчөлүгү жалаң ушул сапаттар менен эле чектелбейт. Анын үстүнө күчтүү сезимдерди, патриоттук духка толгон каармандарды гана көрсөтүү, сөздүн таасирдүүлүгү, экспрессивдүү боёкторунун молдугу чыгармачылык өзүнчөлүктү билдирчү касиет-сапаттарга караганда стилдик эн-белгилерге көбүрөөк жакындап кетчү формалык палитра катарына кирери эч кимге талаш туудурбас.

Б. Керимжанованын акындын жалпы чыгармачылыгы, анын кыргыз совет поэзиясында алган орду тууралуу учурунда дурус милдет өтөгөн изилдөө эмгеги жөнүндө адабиятчы К. Кудайбергенов мындай пикирин ортого салган: «Автор Ж. Бөкөнбаевдин поэтикалык чеберчилигине кеңири токтолбогон. Чынында, Ж. Бөкөнбаевдин ырларынын поэтикалык өзгөчөлүгү бар. Эгерде кыргыз совет поэзиясында Алыкул Осмоновдун акындык чеберчилигинин башкы булагы – кыргыздын эчен жылдар тынбай агып келе жаткан поэзиясы болгон. Эмгекте ушул жөнүндө же орустун классикалык адабиятынан үйрөнгөн чеберчилиги жөнүндө кеңири айтылбагандыгы өкүнүчтүү». [Кудайбергенов К. 1960, 25-ноябрь]

Адабиятчы Б. Керимжанованын изилдөө эмгегинде Ж. Бөкөнбаевдин чыгармаларына жалпы жонунан мүнөздөмө берилип, мезгилине, жашаган дооруна, деңгээлине жараша бир топ

дурус ой-пикирин айтып, талдоого алгандыгы белгилүү. Ушул өнүттөн алып караганда, К. Кудайбергеновдун пикири деле кайсы бир деңгээлде жөндүү экенине ынанууга болот. Бирок ошол эле мезгилде К. Кудайбергенов илимий оппонентине олуттуу кемчиликтерди койгону менен аларды кантип жоюунун, Ж. Бөкөнбаевдин поэзиясын изилдөөнүн жаңыча жолдорун же ыкмасын сунуш кылбайт. Ж. Бөкөнбаевдин каламынан чыккан ыр, поэмалар стили жагынан элдик поэзияга кыйла жакын экени, чыгармаларынын басымдуу бөлүгү элдик оозеки чыгармачылык менен байланышканын белгилөө менен гана чектелет.

Арийне, Жоомарт Бөкөнбаевдин поэзиясын кыргыз совет адабиятындагы өзүнө курбалдаш каламдаштарынан өзгөчөлөнтүп турган касиет-сапат уйкаштарынын элпек, элдик оозеки поэзияга мүнөздүү жайдары стилде жазылышына көбүрөөк байланышкан. Акын шыдыр уйкаш ырларынын деле кээде саптарын бузуп, аларды шатыланып, В. Маяковскийдин манерасына салып жазып иет. Анын ушундай аракетинен деле салттуу форманын тааныш “өң-түсүн” көрө алабыз. Бул өзгөчөлүктү акынды жакындан билген жан курбусу К. Маликов эскерүүлөрүнүн биринде атайын белгилеген жайы бар: «Жоомарттын бир касиети жакшы ырларынын бир тобун, бир канча сабын жатка билер эле. Ал гана эмес, кайсы бир темада ыр жазганы жүргөнүн адегенде эл ырчыларынча бир эки оозун ырдап, анан кийин барып, кагаз бетине түшүрчү. Мен муну анын акындыгынын күчтүүлүгүнүн бир белгиси деп болжочумун». [Маликов К. 1970, №14.15-16-бб]

Акындын чыгармачылык стилине мүнөздүү мындай өзгөчөлүгүнө адабиятчы, профессор А. Садыков да басым жасап, минтип жазат: «Жоомарт Бөкөнбаевди Райкан Шүкүрбеков бекеринен «азыркы замандын Токтогулу» деп атабаса керек. Улуу акын сыңары эле Жоомарт да төгүп ырдоо жөндөмдүүлүгүнө ээ экен. Өзүнүн ырларын адегенде оюнда жатка айтып, анан кагазга түшүрүү же бир түндө бир поэма жазып бүтүрүп коюш ошондой шыкка ээ болгондуктан улам келип чыкса керек. Эгерде совет бийлиги орноп, кат таануу мүмкүнчүлүгүнө жетишпегенде, балким, Ж. Бөкөнбаев Токтогулдун таланттуу шакирттеринин бири катарында чыгат беле, ким билет? Муну менен эл акындарына эч кандай доо, шек кетпейт. Айталы дегенибиз – Жоомарттын поэзиясы жаралыш ыңгайы боюнча төкмө акындардыкына кыйла жакын тургандыгы. Ж. Бөкөнбаев эне сүтү менен кошо эмген эл акындарына таандык касиетти өз поэзиясында сактап кала берген». [Садыков А. 1990.165-166-бб]

А. Садыков Ж. Бөкөнбаевдин акындык өзгөчөлүгүн, аны шарттап турган маданий-эстетикалык өблгөлөрдү туура баамдаган. Табиятынан ырга жакын, анан да бала кезинен төкмөлүк өнөрдүн таалим-тарбиясында эр жеткен акын башкача маданий шартка туш келсе багытын өзгөртүп кетери бышык болчу. Төкмөлүк акындык - профессионал адабият жаралганга чейин элдин эстетикалык муктаждыгын канааттандырган, негизинен угуучуларга багытталган оозеки өнөр. Угуучу менен окурмандын ортосунда биртоп маданий-психологиялык айырма, сапаттык өзгөчөлүк турат. Ошондой эле айырмачылык төкмө акын менен профессионал акындын ортосунда, сөз жамгырын куюлткан оозеки талант менен жазгандарын кагазга

түшүрүп, текст жаратуу абыгерчилигин чеккен автордун ортосунда оркойгон өзүнчөлүгү бар. Мына ушул карама-каршылыктуу кызык процесстин - төкмөлүктөн профессионал акындыкка өтүүнүн кыйынчылыгын Ж. Бөкөнбаевдин чыгармачылыгынан деле байкоого болот. Текстти эч кыйналбай кагазга төгүп салуу профессионал акындыктын көркөмдүк сырларын өздөштүрүүдөн алаксытып, чыгармачылыкка жеңилбаа мамилеге алып келерин Ж. Бөкөнбаевдин акындык тажрыйбасынан деле көрүүгө болот, аны ыр жыйнактарынын дээрлик баарысы ырастап турбайбы. Төкмө акындык өнөр менен профессионал акын ортосундагы көз кайкыган эстетикалык мейкиндик, түпкүлүгүндө келип көркөм ойлоонун эки башка тепкичин, кош түрдүү диалектикасын алдыга сүрөп чыкчу көрүнүш. Анын ырлары көбүнчө салттуу куплет түрүнө сыйбай, ага курбалдаш башка акындар төрт жолдон гана бир топ жазса, Жоомарт Бөкөнбаев ага алымсынбай кээде сегизден, ондон, атүгүл андан да көбүрөөк саптарды чүргөй салып, уйкаштыктын артынан кууп кеткен учурлары көп кездешет. Мисалга «Күз кетти» деген ырын алсак жарашат:

Саймадай күлгүн гүл кетти,

Сарала, кызыл түр кетти.

Жалбырак шылдыр ырдаган,

Дарактан жашыл бүр кетти.

Туш-туштан булбул сайраган,

Бал ширин күүлүү үн кетти.

Талаада калың чөп өсүп,

Ызы-чуу, дабыш сүр кетти.

Ызылдап жүрүп ач шамал,

Жер бетин чымчык терметти... [Бөкөнбаев Ж. 1973, 14-б]

Бул өзү жыйырма сегиз саптан турган ыр. Ж. Бөкөнбаев анын баарын бир куплетке сыйдырып, жалаң уйкашка бастырып, айтыла турган ойдун бүдөмүк калганына деле кайыл болуп уйкаштык үчүн, форма үстөмдүгүнө берилип, көркөм ойду туюнтуунун каймана түрүн тандап алган. Ырды окуй баштаганда эле поэтикалык ой сыртта калып, бири экинчисине шыдыр уйкашкан саптардын эпкинине акын эмне ойду айткысы келгени окурманга анча деле маанилүү болбой калат. Ырда уйкаш эки жерде, саптардын ортосунда жана аягында жайгашкан, маселен, ортосунда: гүл, түр, бүр, үн.

Сүр дегенден кийинки саптагы ырдын аягындагы: кетти, этти, берметти, терметти,- дегендер дагы уйкаш. Ыр кыргыздын эл ырларынын ыгы боюнча курулгандыктан аягында кайсы бир сөздөрдүн кайталанып айтыла беришинен деле анчалык өөн учурабайт. Жаңыдан канат жайып келе жаткан жаш акындын төкмөлүктүн күүсүнөн кутулуп чыгышы, профессионал поэзиянын ичте катылган сырларын андаштырышы канчалык кыйынчылыктарга туш келерин да Ж. Бөкөнбаевдин акындык тажрыйбасы тастыктап турат. Сөз башында акындын өзүн-өзү өзгөртүү аракети, жаңыланыш зарылдыгын сезип-туюусу

өмүрүнүн акыркы жылдарына туш келгени айтылбадыбы, андай сапатка акын кыйла жылдык активдүү чыгармачылыктын натыйжасында жетишкен.

Жоомарт Бөкөнбаевдин алгачкы ырларынан эле фольклордук таасир, оригиналдуу ойду туюнтууга караганда белгилүү бир калыпка салынган, салттын күүсүнөн чыга албаган мотивди байкай алабыз. Реалисттик поэзияда акындын башкаларга окшобогон, башкаларды туурабаган, атүгүл белгилүү калып, эрежелерди четке кагып, өз алдынча көркөм сүрөт тартышы маанилүү. Фольклордун синкреттик табияты реалисттик поэзияда таптакыр башка түргө, сапаттык белгиге ээ болуп, баштапкы маани-мазмунун таанылгыс кылып өзгөртүп салат. Ошон үчүн фольклор адабиятка чейинки учур, көркөм ойлоонун алгачкы этабы, индивидуалдуулукка караганда салттык мотивдерге көбүрөөк таянган форма катары кабылданат.

Ж. Бөкөнбаев тууралуу жазылган орус тилиндеги макалалар жайында деле ушундай эле пикирди айтууга болот, акындын чыгармачылык бөтөнчөлүктөрү, өсүш эволюциясы сыпатталып, чыгармачылык калыптанышына орус поэзиясынын, классик акындардын таасири арбын тийгенине көбүрөөк басым жасалат, асыресе фольклор менен катар жазма адабияттын салттары алгачкы ырларынан дароо байкалары белгиленет. Мисал катары орус котормочусу Л. Пасынковдун 1947-жылы басылган «Комуз» аттуу жыйнакка жазган баш сөзүндө Жоомарт Бөкөнбаев кээде орус акындарынын ырларын да обонго салып ырдап, которуп жүргөндүгүн эскерүүсүн келтирсе жарашат. Анда акындын турум-турпаты, рухий дүйнөсү, эл акындарына өтө жакын тургандыгын айгинелөөчү белгиси экендиги көрсөтүлөт. [Бөкөнбаев Ж. 1947, баш сөздөн]

Адабиятчылар менен изилдөөчүлөрдүн пикирлерин жалпылаштыра келгенде андан жарылып чыкчу бүтүм деле белгилүү, жыйынтыгы маалым: Жоомарт Бөкөнбаевдин поэзиясынын стилдик палитрасы бай, куштун эки канатындай бир жагы элдик поэзиянын жайдары маанайына жакындап кетсе, экинчи жагы орус жана дүйнөлүк поэзиянын реалисттик салтына ыктаган өзгөчөлүү кубулуш. Буга байланыштуу К. Кулиев менен С. Фиксиндин төмөнкү сөздөрү эске түшөт: «Жоомарт өз чыгармаларын фольклорго стилдештирген эмес, ал жөн эле элдик поэзиянын образдары менен ойлонгон жана жазган». [Бөкөнбаев Ж.1955, баш сөздөн]

Ушул эле пикирди акын Совет Урмамбетов улантып, Ж. Бөкөнбаевдин поэзиясынын өзгөчөлүгүн минтип сыпаттаган: «Алдын сызып айта кете турган бир сөз, Жоомарттын ырлары фольклордук стилде жазылбастан, анын элдик мотивин гана алып жазма түрүндөгү жаңы жолун тапкан. Бул касиет, Ж. Бөкөнбаевди кыргыздын башка акындарынан айырмалап, анын кайталангыс акын экендигин көргөзүп турат». [Урмамбетов С,1960,9-10-бб]

С. Урмамбетов өзгөчө басым жасап белгилеген стилдик өзгөчөлүктүн мисалы катары акындын ашыктык ырларынын элдик мотивине салып жараткан, «Сени узатып чыкканда» аттуу ырын окуп көрөлү:

Ат ме/нен жүр/сөм ай/ча/лык 8

А/лыс/кы жер/ге ба/рар/мын, 8

Ал/дей/леп сүй/гөн ба/ла/дай, 8

Айт/ка/нын эс/теп са/нар/мын. 8

Же болбосо, ушул эле ырда:

Сар/га/йып түш/көн жал/бы/рак, 8

Сар/га/рам мен да ал/сы/рап, 8

Са/да/гам ка/па бол/бо/соң, 8

Сак/та/ган сы/рың бар/чы/лап. 8 [Бөкөнбаев Ж.1973,191-б]

Мына бул саптардагы ырдын түзүлүшү стилдик жагынан фольклорго кыйла үндөш турганы баамга урунат, ошол эле мезгилде мааниси жазма адабияттагы сүйүү лирикасынын мыкты үлгүсүнө тиешелүү экендиги байкалып турат. Биринчи куплетте ассонанс, ар бир сап башында «А» тыбышынын кайталанышы болсо, ал эми экинчи куплетте болсо, аллитерация «С» тыбышынын бирдей кайталанып келиши, ырдын көркөмдүгүн арттырып турат. Муун түзүлүштөрү жагынан да айырмасы аз, бардык саптарында 8 муундан тургандыгы ырдын бирдей ыргакта болушуна шарт түзүп, музыкалуулугун арттырып турат. Поэтикалык форма менен мазмундун шайкеш келип калган мындай учуру Ж. Бөкөнбаевдин поэзиясында арбын кездешчү, анын стилдик бөтөнчөлүгүн түзүп турчу өзгөчөлүгү, бөтөнчөлүгү катары сыпаттаса жарашат. Бир куруудагы табигыйлык ойдун көркөм рефлeksi менен мамыр-жумур айкалышып, көркөм дүйнөнүн чагылдырылышы ички мазмун аркылуу шартталып, ошонун максат-мүдөөсүнөн келип чыгат.

Адабияттар

1. Артыкбаев К. “XX кылымдагы кыргыз адабиятынын тарыхы” - Б.; 2004-ж. 197-199 б.
2. Бөкөнбаев Ж. “Тандалган чыгармаларынын” эки томдугу, “Кыргызстан” басмасы - Ф.; 1973-ж.
3. Керимжанова Б. “Акындын чыгармачылык жолу” - Ф.; 1960-ж. 17-б.
4. Садыков А. “Кыргыз романтикалык поэзиясы Жоомарт Бөкөнбаев” - Б.; 2007-ж.
5. Урмамбетов С. “Ж.Бөкөнбаевдин поэзиясынын өзгөчөлүгү” Ф.; 1960-ж. 9-10 б.